

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Бричка Аліна

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
факультет географії, історії та туризму
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Старжець Володимир

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії,
теорії держави і права та філософії
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
м. Рівне, Україна*

Новий етап у розвитку шкільної історичної освіти пов'язаний з впровадженням компетентнісного підходу до формування змісту та організації навчального процесу. Це вимагає певного підвищення професійної майстерності вчителів, опанування новими знаннями, сучасними підходами до викладання, методами і технологіями, які б дозволили їм перебудувати освітній процес відповідно до нових вимог і особливостей.

Сучасний компетентнісно-орієнтований урок історії України першочергово має базуватися на засадах технологій проблемного навчання та критичного мислення. Критичне мислення – це здатність ставити нові запитання, знаходити різноманітні аргументи, приймати незалежні та продумані рішення. Відомий дослідник методики формування критичного мислення школярів С. Терно наголошує, що: «Мисляча людина має здатність оцінювати різні твердження та робити об'єктивні судження на основі добре обґрунтованих доказів. Мета критичного мислення полягає у встановленні об'єктивної істини» [5, с. 5].

До ключових елементів критичного мислення відносять:

1. Інформація – відправний, а не кінцевий пункт критичного мислення.
2. Починається з постановки питання і подальшого визначення проблеми.
3. Базується на переконливій аргументації.

4. Володіння певними прийомами, які в сукупності створюють перевірену на практиці ефективну методологію опрацювання інформації.

5. Ґрунтується на критеріях. Критерії – це положення, які бере до уваги критично мисляча людина, оцінюючи ідеї у процесі їх аналізу.

6. Критичне мислення завжди діалогічне, тобто передбачає дискусію [4, с. 319].

Український вчений, дослідник проблеми критичного мислення О. Тягло, акцентуючи увагу на важливості і значущості розвитку критичного мислення особистості в умовах інформаційного суспільства, зазначає, що хоча корені КМ і сягають давньої історії, по суті – це одна із найбільш актуальних царин сьогodнішньої науки та освіти. За умов інформаційної цивілізації вже не земельні угіддя чи величезні фабрики гарантують добробут і владу. Натомість світом керує той, хто володіє інформацією. А це вимагає якісно-нових знань і умінь, чому і навчає сучасна логіка та критичне мислення [7, с. 10].

Без перебільшення можна сказати, що історія має значний вплив на розвиток особистості. Вона є не тільки навчальною дисципліною, а й супутницею людини на її життєвому шляху. Ефективність впливу виховного та розвивального потенціалу уроків історії на процес формування особистості буде залежати від рівня сформованості в останньої критичного мислення. Оскільки слово «критичне» передбачає оцінний компонент, то вважаємо, що процес розвитку критичного мислення на уроках історії України буде пов'язаний з формуванням в учнів умінь аналізувати й критично оцінювати інтерпретації минулого, тобто з розвитком суб'єктивних навичок оцінної діяльності. При цьому оцінка повинна бути конструктивним виразом і позитивного і негативного.

Історичне мислення формується в процесі комунікативного (діалогового) спілкування коли висновки не передаються від учителя до учнів у готовому вигляді, а формуються на ґрунті власного пізнавального досвіду.

Дискусія – серед сучасних педагогічних пошуків як важлива форма комунікації посідає центральне місце. Її використання допомагає розвивати критичне мислення, залучати школярів до культури демократичного суспільства. Логіка застосування дискусії як методу розвитку критичного мислення полягає в тому, що вчитель, організовуючи обмін думками навколо різних поглядів, повинен приділяти увагу не стільки процесові отримання знань, скільки процесові залучення учнівського загалу до розв'язання проблеми.

Вважаємо, що в цьому плані доречним є метод навчальних проєктів. Учені відповідно до виду діяльності, розрізняють такі типи навчальних проєктів: дослідницькі, практично-орієнтовані, інформаційно-пошукові, рольово-ігрові, творчі, навчально-пізнавальні, соціальні. З огляду на мету

формування активної громадянської позиції учнівської молоді доцільно застосовувати дослідницькі та соціальні проекти, які дають змогу учням набути певного соціального досвіду, громадянської активності, удосконалити навички соціальної взаємодії. Саме у ході таких заходів, здійснюється навчання через дію, яке реалізується завдяки активному навчанню, роботі в команді, інтерактивним методам тощо, що значно покращують сприйняття учнями матеріалу [3, с. 63]. Усвідомленню учнями своєї належності до громади, причетності до її демократичної культури шляхом вивчення нормативно-правових документів сприятимуть дослідницькі проекти. Це допоможе старшокласникам отримати більше інформації про свою країну, її історію та культуру, людей, які зробили значний внесок у розвиток народного господарства, спорт та культуру.

Критичне мислення позиціонується як перехід від навчання, орієнтованого переважно на запам'ятовування, до навчання, спрямованого на розвиток свідомого самостійного мислення учнів. Система розвитку критичного мислення, на думку відомих зарубіжних фахівців В. Саул, А. Кроуфорд, Д. Макінстер, С. Метью, передбачає особливу структуру уроку: кожен урок повинен мати три фази – актуалізацію (виклик), побудови (осмислення) знань та рефлексії [6, с. 86].

Аналізуючи передовий педагогічний досвід та науково-методичну літературу для формування в старшокласників основ критичного мислення на уроках історії України варто застосовувати наступні методи навчання:

- на стадії виклику: «Асоціювання», «Мозковий штурм», «Запитання – відповідь», «Припущення на основі запропонованих слів», проблемні питання;

- на стадії осмислення: «Допомога», «Знайди проблему», «Читання з нотатками», «Таблиця передбачень», «Пошук аргументів і суперечностей», «Обмін інформацією після читання», «Прес», дискусія, дебати;

- на стадії рефлексії: «Взаємне опитування», «Мікрофон», «Незакінчене речення», проєкт, есе [4, с. 320].

Роль технології критичного мислення в процесі формування громадянської компетентності, національної самосвідомості та підготовки учнів до життя – незаперечна.

Практики й експерти твердять – щоб стати відповідальним активними громадянами, учні мають розвивати не лише знання й розуміння політичної та правової системи та інститутів, а й володіти такими навичками, як: формулювати, комунікувати й відстоювати власну думку, бути впевненими в собі, розвивати емпатію, бути готовими діяти чи утримуватися від необдуманих дій у ситуації невизначеності, співпрацювати з різними людьми, поважати себе й інших.

Спираючись на нещодавно ухвалену концепцію «Нової української школи» та рекомендації Ради Європи у сфері освіти Ірина Сабор, керівник Програми «Демократична школа», старший радник Європейського Центру ім. Вергеланда зазначають: «демократії маємо постійно вчитися і навчати –

щоденно, упродовж усього життя. Свідомими громадянами не народжуються, ми стаємо ними у процесі освіти та виховання» [1, с. 6].

Особливе місце в структурі розвитку критичного мислення посідає рефлексія. Рефлексію необхідно розглядати як особливий вид дослідницької діяльності, що дозволяє проєктувати і прогнозувати навчально-пізнавальну й навчально-дослідницьку діяльність, що веде не тільки до розвитку системи наукового й методологічного знання, а й до досягнення культури і творчого саморозвитку [2, с. 60]. Тому одним з найважливіших завдань підготовки майбутніх вчителів історії має стати опанування методами рефлексивного мислення і їхнє активне застосування в педагогічній діяльності.

Отже, історія України як навчальний предмет відкриває значні можливості для розвитку критичного мислення старшокласників. Методика формування аксіологічної компетентності учнів на уроках історії України передбачає застосування різноманітних класичних та інноваційних технологій, системне оволодіння знаннями та сприйняття їх учнями. Під час формування критичного мислення в учнів як важливої мети навчального процесу важливо систематично застосовувати інтерактивні технології навчання, що максимально активізують позиції учнів у навчанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громадянська відповідальність: 80 вправ для формування громадянської та соціальної компетентностей під час вивчення різних шкільних предметів. 5–9 клас. Посібник для вчителя / Рафальська М., Боярчук О., Герасим Н. та ін. Х.: Вид. група «Основа», 2017. 136 с.
2. Давидок Р. П., Старжець В. І. Організація дослідницького навчання в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів історії. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2024. № 2. С. 56–62.
3. Малахова С., Апалькова Т., Фокіна Н. Розвиток соціальної та громадянської компетентностей старшокласників засобами телекомунікаційних проєктів. *Рідна школа*. 2013. № 12. С. 61–65.
4. Старжець В. І. Методика використання формуального оцінювання на уроках історії. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наук. праць мол. вчених Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка*. 2023. Вип. 64. Том 2. С. 317–322.
5. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії. Х.: «Основа», 2012. 93 с.
6. Терно С. О. Розвиток критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 275 с.
7. Тягло О. Критичне мислення – освітня інновація доби демократично орієнтованих трансформацій суспільства. *Вісник програми шкільних обмінів*. 2006. № 28. С. 7–10.